

Marko Dragić

UDK:243(497.5 Šibenik)
821.163.42 : 39(497.5 Šibenik)
Izvorni znanstveni rad

STARINSKE MOLITVE U ŠIBENSKOM ZALEĐU

Sažetak: *Koliko je do sada poznato hrvatska vjerska lirska pjesma Narodil nam se kralj nebeski seže u 13. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana, kao i božićne pjesme: Bog se rodi u Vitliomi (14. st.) i Va se vrime godišća. (15. st.). Međutim, hrvatska vjerska usmena lirika iznimno je malo istražena. Stoga se u ovom radu navodi petnaestak starinskih molitvi koje su u šibenskom zaleđu izvorno zapisane od 2006. do 2013. godine. Među tim molitvama su molitve koje se mole na Veliki četvrtak; Veliki petak; molitva svetom Duhu; molitva pred spavanje. U šibenskom zaleđu iznimno je raširen kult svetoga Roka, te se u radu navodi život toga sveca i molitva koju mu vjernici upućuju. U radu je najviše molitvi protiv nevremena u kojima se najčešće spominje irudica koja po narodnom vjerovanju predvodi olujno nevrijeme. Duboku religioznost vjernika šibenskoga zaleđa svjedoči i prenje između duše grješnika i Duha svetoga. U radu se molitve interpretiraju u biblijskom, etnološkom i antropološkom kontekstu. Neke od tih molitvi imaju antologijsku vrijednost. Izvorno navedene molitve sadrže iznimno jezično blago. Od desetak kazivačica najstarija je rođena 1928., a najmlađa je rođena 1949. godine. I to nas upozorava na nužnost očuvanja vjerske usmene lirike kao i općenito nematerijalne kulturne baštine kojoj prijeti zaborav.*

Ključne riječi: *Biblija, molitve, šibensko zaleđe, vjerska usmena lirika*

Uvod

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u 7. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od 13. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća.

Međutim, hrvatska vjerska usmena lirika iznimno je malo istražena. Stoga se u ovom radu navodi petnaestak starinskih molitvi koje su u šibenskom zaleđu izvorno zapisane od 2006. do 2013. godine.¹ Među tim molitvama su molitve koje se mole na Veliki četvrtak; Veliki petak; molitva pred spavanje. U šibenskom zaleđu iznimno je raširen kult svetoga Roka, te se u radu navodi život toga sveca i molitva koju mu vjernici upućuju. U radu je najviše molitvi protiv nevremena u kojima se najčešće spominje irudica koja po narodnom vjerovanju predvodi olujno nevrijeme. U šibenskom zaleđu do naših dana sačuvane su i molitve protiv uroka. Duboku religioznost vjernika šibenskoga zaleđa svjedoči i prenje između duše grješnika i Duha svetoga. U radu se molitve interpretiraju u biblijskom, etnološkom i antropološkom kontekstu.

1. Molitva na Veliki četvrtak

Veliki četvrtak (Sveti četvrtak) je dan početka muke Isusove. To je dan spomena na Isusovu Posljednju večeru, koju je, za vrijeme židovske pashalne večere,² prije muke proslavio sa svojih dvanaest apostola, ostavivši im trostruki dar: euharistiju - misu i pričest; svećenstvo u Crkvi; te pouku o važnosti bratske ljubavi. Na taj dan Katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Za vrijeme večere Isus Krist je nagovijestio da će ga jedan od apostola izdati i obećao svog Duha protiv duha zla.

Isus je svojom krvlju ustanovio novi i vječni savez između Boga i ljudskog roda govoreći: "Ovo je moje tijelo koje se za vas predaje", "Ovo je moja krv, krv Saveza, koja se prolijeva za sve na oproštenje grijeha. Ovo činite meni na spomen".³ Juda Iškariotski za trideset srebrnika izdao je Isusa Krista i od očaja objesio se.

Na Veliki četvrtak trebalo je izmoliti "sto dušica", i to prije izlaska sunca. Da bi osoba koja moli lakše brojila, uzela bi sto piljaka (kamenčića) i poslije svake izgovorene molitve bacila jedan. (Alaupović-Gjeldum, 2007.: 572.)

U Ogorju su *cure* na Veliki četvrtak molile "sto dušica" dok bi čuvalе ovce:

*Dušice grišna,
budi u viri kripna.
Kad budemo putovali,
dugin putin tisin klancin,
srisc će nas duh nemili,*

¹ To su zapisi autora rada i studenata kroatistike Filozofskoga fakulteta u Splitu kojima je autor rada bio mentorom pri pisanju seminarskih, završnih i diplomskih radova.

² Pasha je Židovski blagdan u znak zahvalnosti Bogu koji ih je izveo iz egipatskoga ropstva. Na taj blagdan Židovi kolju janje ili kozle, ne smijući žrtvi slomiti nijednu kost, te pečeno meso uz beskrvasne kruhove i gorko zelje obiteljski obredno blaguju za večeru. (BADURINA, 1990.: 450.)

³ Isto, str. 474.

duh nečisti.
Pitat će nas:
“Čije ste vi duše?
Jeste l' duše Božje
il ste duše moje?”
“Nismo duše tvoje,
mi smo duše Božje
Mi molimo Boga,
na Veliki četvrtak
sto Isusa.
sto Jesusa,
sto amena,
sto zlamena,
sto se puta prikrstit.

Potom se izmoli sto Očenaša, sto Zdravomarija, sto Slava Ocu i *prikrsti se*.⁴

Uočljivi su morfostilemi *dugim, tisnim, klancim*, te fonostilem *il'*. U jednom dijelu molitva se može usporediti s Gilgamešom,⁵ koji je također išao dugim putima i prolazio kroz tijesne klance. To je metafora za neku poteškoću jer dužina i tjesnoća su njeni sinonimi. Korišten je upravni govor što je neobično za molitve. Duhu se pridaju ljudske osobine, te se obraća dušama i pita ih: *Jeste l' duše Božje / il ste duše moje?* Duše odlučno odgovaraju *Nismo duše tvoje, / mi smo duše Božje* / jer na Veliki četvrtak mole sto Isusa, Jezusa, sto amena, sto zlamena i stotinu se puta *prikrste*. Pet anafora u pet zadnjih stihova te pjesme hiperbolizira odlučnost duša da se mole.

2. Molitva na Veliki petak

Veliki petak je spomendan muke i smrti Isusa Krista. Oltari su bez križa, cvijeća, oltarnika, svijećnjaka, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Na Veliki petak, ne slavi se euharistijsko slavlje, već se vrše obredi Velikog petka. *Kanta* se Muka Isusova, otkriva se i ljubi križ, te se pjeva *Gospin plač*. Nekoć se plač pjevao i

⁴ Stana Jukić, djev. Elez. rođena 1933. u Ogorju Donjem, 1953. se udala se za pok. Matu Jukića iz sela Bračević koje se nalazi nedaleko Ogorja. Od 1955. živi u Splitu. Zapisala je Irena Vukčević 1. svibnja 2011. godine u Splitu.

⁵ Najznačajniji je sumerski *Ep o Gilgamešu* (oko 1700. g. pr. Kr.). (Neki povjesničari književnosti pripisuju taj ep Babiloncima i Asircima, datirajući ga u XX. ili XVIII. st. prije Krista, dakle, u vrijeme procvata sumerske civilizacije.) *Ep o Gilgamešu* je zapisan na dvanaest ploča, a “pronađen je u biblioteci asirskog cara Asurbanipala (668.-630. g.)”. U prvom dijelu (1.-7. ploča) ep govori o prijateljevanju sumersko-babilonsko-asirskoga kralja Gilgameša i Enkidua, čovjeka iznimne snage koji je odrastao među divljim životinjama u prirodi. Drugi dio epa (8.-12. ploča) pripovijeda o Gilgamešovoj tuzi i strahu od smrti nakon Enkiduove smrti. Ep o Gilgamešu sadrži motive koji se nalaze u Bibliji (čovjek napravljen od gline, zmija koja je ukrala besmrtnost, čovjek pretvoren u prah, opći potop, silazak u podzemlje – pakao i dr.).

kroz cijelu korizmu kako u crkvi, tako i po kućama uvečer. U pjesmi je muka Isusova, i govori kako je Gospi bilo za vrijeme Isusove muke.

Veliki petak je vrhunac godišnje pokore i pobožnosti. To je dan žalosti. Mnogobrojni vjernici poste ništa ne jedući i pijući. Taj post u hrvatskoj tradiciji naziva se *sušenje*, *žežinjanje*⁶, *žinjanje*. Svatko zasebno moli trideset tri Isusove krunice. Vjeruje se da onaj tko do podne izmoli trideset tri krunice dobiva potpuni oprost grijeha. Hrvatska je tradicija da se na Veliki petak pomaže bolesnima i siromašnima. Odlazi se u crkve i slijede obredi.

Obredi službe Muke Gospodnje sastoje se od: službe riječi, preko koje se pjeva Muka, klanjanja svetomu križu (ljubljenje svetoga križa) i procesije. Na Veliki petak u mnogim mjestima stoljećima se ide za križem. Polazi se iz crkve. Nose se tri križa; jedan veliki i dva mala. Kako se na Veliki četvrtak križevi prekrivaju ljubičastom krpom, križevi se nose tako prekriveni. Narod ide u povorci kao da je sprovod. Kanta se *Muka Isusova* i pjevaju Psalmi. Zna se kuda prolazi povorka i ako je selo veće zna se gdje će se sastati i *poljubiti* križevi od druge seoske povorke. Tada obje povorke idu prema crkvi na glavni obred. Tu se nastavlja s pjevanjem Psalmi i pjevanjem Muke. Za vrijeme obreda otkrivaju se križevi i narod ljubi križ.

U sljedećoj molitvi vjernik moli Isusa da ga čuva dan i noć i da mu kaže putiće gdje sjedi Marija kojoj je na glavi krunica; suze joj teku za ranjenim Isusom; te grješne duše doziva:

*O Isuse veleć moj,
pri tebi je život moj.
Ja te zovem u pomoć,
da me čuvaš dan i noć.
Da mi kažeš putiće,
pokraj vode vrućice,
dino sidi Marija,
na glavi joj krunica.
Bile ruke umiva,
suze pušta ramenom,
za Isusem ranjenom.
Grišne duše doziva:
"Kleknite na kolina
Za Isusa Gospodina."*⁷

⁶ Ieiunum, ii, n. (lat.) post; iejunus, adi. (lat.) žalostan, gladan. Žežin, žežinjanje – post pred velike blagdane.

⁷ Pendelj, Mara, djev. Bralić, rođ. 1931. u Parčiću. Zapisala Martina Škiljo 2012. godine.

3. Sveti Rok

Najčešće se navodi da je sveti Rok rođen 1295. godine u drevnom gradu Montepellieru u južnoj Francuskoj u bogatoj obitelji. Postoje pretpostavke da je kraljevskoga podrijetla – aragonskoga, ili s Mallorce ili iz Mađarske. U hrvatskoj tradiciji je da su Rokovi roditelji bili grof Ivan i grofica Liberija. Njegovi su se preci borili za oslobođenje Svete zemlje. Prema najstarijem Rokovu životopisu njegovi roditelji dulje su vremena bili bez poroda. Molili su i zavjetovali se i Bogu da im je dao sina kojemu su nadjenuli ime Roko. Na tijelu je imao znamen u obliku križa. On je još prije nego je navršio dvadeset godina ostao bez roditelja. Rok je tada prodao sva svoja dobra, a novac podijelio siromasima, stupio u Treći red svetoga Franje te se kao siromašan hodočasnik uputio prema Rimu. Na hodočašću u Rim, Rok se zaustavio u mjestu Aquapendente gdje se dao na pomaganje okuženih bolesnika u bolnici. Tada se u toj bolnici dogodilo nekoliko čudesnih ozdravljenja. Daljnja postaja Rokova hodočašća bila je Cesena, a onda Rim. Ondje se zadržao oko tri godine te se na povratku u domovinu zaustavio u Riminiju, Novari i Piacenzi. U svim tim mjestima pomagao je oboljelima od kuge.

U Piacenzi se Rok razbolio od kuge. Sklonio se u šumu i ondje hranio biljem. Neki životopisci spominju da mu je tada svaki dan dolazio pas noseći mu komad kruha. Taj prizor ovjekovječili su mnogi slikari. Talijanski patricij Gottardo Palla-strelli, naišavši na bolesnog Roka u šumi, upustio se s njim u razgovor. Patricij nije bio vjernik, ali se pod utjecajem Roka obratio, prihvatio ga i njegovao, dok Rok nije ozdravio.

Ozdravivši Rok se vratio u svoj zavičaj. Iscrpljen od teške bolesti, bio je posve izobličen tako da ga nisu mogli prepoznati. Uhitili su ga i doveli pred suca koji je bio njegov ujak. Budući ga nije prepoznao niti povjerovao u njegovu priču sudac ga je utamničio. U zatvoru je proveo pet godina. Tada je ponovno obolio od kuge. Svećeniku, koji mu je podijelio svete sakramente, otkrio je tko je. Nakon pet godina tamnice Roka su našli mrtva u ćeliji koja je čudom bila preplavljena nebeskim svjetlom. Pokraj njega našli su zapis: “Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć svetoga Roka, sluge Božjega, bit će iscijeljeni.” (Škrobonja, 2004: 167)

Premivši 16. kolovoza 1327., odmah je proslavljen raznim čudesnim znakovima. Sveti Rok je najvjerojatnije živio samo trideset dvije godine, dakle do 1327., a neki navode da je živio od 1347. do 1379. (?) godine, te da je preživio pandemiju kuge od 1347. do 1353. godine. (Vidi: Badurina, 1990.: 512-513; i Škrobonja, 2004.: 166-167.)

Mlečani su ukrali tijelo svetoga Roka i prenijeli u crkvu San Rocco koju su franjevci sagradili u čast svetom Roku. (Badurina, 1990: 512-513.) Kult svetoga Roka ubrzo se širio. Tako je sveti Rok postao štovaniji od tradicionalnoga zaštitnika kuge i epidemije starokršćanskog mučenika svetoga Sebastijana. Kada je kuga početkom 17. stoljeća počela slabiti, postupno se smanjivao kult sveto-

ga Roka. Pojavom pandemije kolere od polovice 19. stoljeća ponovno je oživljen kult svetoga Roka kao zaštitnika od kolere. (Škrobonja, 2004.: 166-167.) Zaštitnikom je i od rana, gube, te uopće zaraznih bolesti. Također je zaštitnik invalida i kirurga. Na čast svetoga Roka moli se protiv bolesti životinja, posebice pasa.

Sveti Roko zaštitnik je Murtera i za Murterine posebno važan svetac. Blagdan svetoga Roka okuplja Murterine i podsjeća na teška vremena koja su uz vjeru i zajedništvo preživjeli. Godine 1760. kuga je harala Murterom. Tada su se stanovnici zavjetovali svetom Roku i molili da ih spasi od te neizlječive bolesti. Zavrjet je glasio: "Sveti Roko, užgat ću ti sviću, od kuge mi izbavi dičicu! I još ću ti napraviti kuću, na Vršini, oli na Raduču."⁸ Sveti Rok zaštitnik je mnogih mjesta u Republici Hrvatskoj. (Vidi: Dragić, 2013.: 165.-182.)

Neke su molitve minijature. U jednoj od njih moli se preblaženoga i poniženog svetog Roka da nas brani od kuge. Takvu je molitvu zapisao Vladoje Bersa:

*Zdravo Roče priblašeni,
molimo te poniženi,
da nas braniš od kuge. (Bersa, 1944.: 218.)*

4. Molitve protiv nevremena

Mnoge su tuđice u hrvatskom narodnom izričaju. Među njima su i talijanizmi. U različitim krajevima talijanizmi su poprimili drukčiji izgovor. Tako, primjerice, u Hercegovini je u usmenom diskursu riječ *kijavito*, a u dalmatinskoj Zagori ta se riječ izgovara *koljabitovac*. U oba je slučaja značenje tih riječi isto – ti koji prebivaš, Svemoguć, Spasitelj.

U Koprnu u Dalmatinskoj zagori za zaštitu od zlih sila izgovarala se sljedeća kristijanizirana basma koja se može svrstati u molitve, a najčešće se izgovarala za vrijeme velikoga nevremena, ali i u drugim prigodama. Svetom se *koljabitavcu*, koji je u danu *vičnjem* i noći *nebeskoj*, obraća za branjenje i *štitenje*:

*Koljabitavac sveti,
koji biše i pribiše,
u danu vičnjem,
u noći nebeskoj.
Za branjenje,
za štitenje,
mačem poraženje.
Da se k nama nema
niko približiti,
neg ona dva,
koja su od Boga poslana.*

⁸ Zapisala Ivona Tolić na Murteru 2008., a kazala joj je njezina baka Ivanica Mudronja, rođ. 1928.

*Da nas uzmu,
na svoje ruke,
pa nas zovu Jeruzalimu gradu:
Di no sidi
dvanaest apostola.
kad prva Mlada
nediljica dođe
štolu ću vam postaviti,
mir ću vam učiniti:
Tilo od šenice,
krvcu od lozice,
iz raja ladne vodice,
od Oca Boga blagoslova.
Amen.⁹*

Usmeno-književni žanrovi se međusobno prepleću. Peti, šesti i sedmi stih navedene molitve imaju strukturu zdravice.

Hrvatski katolički vjernici tradicionalno za vrijeme grmljavine mole svetoga Iliju:

*O, Ilija, ognjeni,
koji grome odgoni:
"Odbij, grome od mene,
Bog i Gospa kod mene!"¹⁰*

5. Irudica

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi irudica se na Šolti naziva surudica¹¹, a na Hvaru rudica (Carić, 1897.: 330-332.) Irudica je u narodnoj percepciji demonsko biće koje je krivo za smrt svetoga Ivana Krstitelja, stoga je sveti Ilija progoni i biće munjama od kojih je sva isprobijana. Ona u obliku mačke bježi svijetom, jer je još nijedan grom nije udario (već munje), a kad je udari, ubit će je. Prije njega sveti Ilija će se boriti protiv Antikrsta i Antikrst će ga ubiti. Sveti Ilija će oživjeti i ubiti Antikrsta i bit će kraj svemu i Strašni sud. (Suton 1968.: 119-120) U Poljicima se vjerovalo da sveti Ilija gromovima puca za irudicom (đavlinom) kako bi je smaknuo. (Ivanišević 1987.: 555) U hrvatskom narodnom vjerovanju irudica donosi olujno nevrijeme. Irudice su nestale iz narodnoga pripovijedanja. Osta-

⁹ Ivana Hrga zapisala je svibnja 2006. g. u Koprnu (Dalmatinska zagora). Kazala joj je Božica Hrga (rođ. 1925. g. u Koprnu).

¹⁰ Martina Škiljo zapisala je 2012. godine. Kazala joj je Mara Pendelj, rođ. Bralić, rođ. 1931. u Parčiću.

¹¹ Na Šolti se zove Surudica: *To ti je bila Surudica koja je tražila glavu Ivanovu. I onda bi se bilo reklo kad je nevrime da Surudica traži glavu Ivanovu i da se to uznemiri. I onda bi se bilo ovo molilo u kućan.* Nediljka Blagaić kazala je u studenome 2009.

le su samo u molitvama koje su u biti kristijanizirane basme: *Dje sveti Ilija gromove odgoni, / dje čedo ne plače, / dje pivci ne pjevaju, / dje ždripci ne ržu, / dje se Bogu ne moli. (...) po visokim planinama', / po morskim dubinama', gdje zvona ne zvone.*

Crkvena zvona su se prvi put počela upotrebljavati u Campaniji potkraj šestoga stoljeća. Prvotna im je namjena bila sazivanje svećenika, a od sedmoga stoljeća i vjernika na molitvu. U narodnom vjerovanju zvona simboliziraju magijsku moć tjeranja demonskih sila. (Badurina 1990.: 331-332) U nekim molitvama, koje kazivačice i danas kazuju, "Sveti Ilija odgoni gromove čak daleko u Indiju, zemlju neznanu, *dje se Bogu ne moli, dje brat sestru uzimlje, dje pjevac ne pjeva...*". U širokobriježskom kraju irudica je prokleta, svetog Ive krvi sapeta, te se tjera u planinu: *di se mise ne govore, / di zvonce ne zveči, / di Gospa ne kleči, / di Isus muku ne trpi.* U Parčiću kad bi grmjelo i sijevalo prekrizilo bi se i molilo:

*Biži, biži Irudica,
majka ti je poganica.
Od Boga prokleta
od Svetog Ivana u krvi sapeta.
Ivanu je osičena glava
na kraljevu dvoru,
na zlatnomu stocu.¹²*

Irud (Irudan) u tradiciji Hrvata je kralj Herod. Po predaji sveti Ivan Krstitelj i Herod bili su prijatelji. Kada je Herod za ženu uzeo ženu brata Filipa Herodijadu, sveti Ivan ga je ukorio. Tada je Herod svetoga Ivana utamničio. Na proslavi Herodova rođendana plesala je Irudičina kćerka iz prvoga braka. Zadivila je Heroda i on joj je obećao ispuniti želju. Kako ona nije znala, pitala je majku, a ona joj je rekla da traži glavu Ivana Krstitelja. Herod joj je ispunio želju 29. kolovoza 29. godine.¹³ U Novom zavjetu o tome svjedoče Matejevo i Lukino evanđelje.¹⁴

¹² Kazala je spomenuta Mara Pendelj.

¹³ Toga dana Katolička crkva slavi blagdan Ivana Glavosijeka.

¹⁴ *Umorstvo Ivana Krstitelja*

(Mt 14,1-12; Lk 9,7-9; 3,19-20)

(14) Dočuo to i kralj Herod jer se razglasilo Isusovo ime te se govorilo: "Ivan Krstitelj uskrsnuo od mrtvih i zato čudesne sile djeluju u njemu." (15) A drugi govorahu: "Ilija je!" Treći opet: "Prorok, kao jedan od proroka." (16) Herod pak na to govoraše: "Uskrсну Ivan kojemu ja odrubih glavu." (17) Herod doista bijaše dao uhititi Ivana i svezati ga u tamnici zbog Herodijade, žene brata svoga Filipa, kojom se bio oženio. (18) Budući da je Ivan govorio Herodu: "Ne smiješ imati žene brata svojega!", (19) Herodijada ga mrzila i htjela ga ubiti, ali nije mogla (20) jer se Herod bojao Ivana; znao je da je on čovjek pravedan i svet pa ga je štitio. I kad god bi ga slušao, uvelike bi se zbunio, a rado ga je slušao. (21) I dođe zgodan dan kad Herod o svom rođendanu priredi gozbu svojim velikašima, časnicima i prvacima galilejskim. (22) Ude kći Herodijadina i zaplesa. Svidje se Herodu i sustolnicima. Kralj reče djevojci: "Zaišti od mene što god hoćeš i dat ću ti!" (23) I zakle joj se: "Što god zaišteš od mene, dat ću ti, *pa bilo to i pol mojega kraljevstva.*" (24) Ona izide pa će svojoj materi: "Što da zaištem?" A ona će: "Glavu Ivana Krstitelja!" (25) I odmah žurno ude kralju te

6. Molitve protiv uroka

Basma je stručni naziv za usmeno-retorički oblik koji se pri magijskom obredu šaputao/recitirao, pjevušio u želji: da se čovjeka, njegovu imovinu i stoku zaštititi ili oslobodi od bolesti, demonskih sila i vremenskih nepogoda; da djevojci dođe i/ili oženi je njezin odabranik, da za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana božanstvo udijeli kišu i tako spasi ljetinu. U stručnoj su uporabi za basmu sinonimi *bajalica*, *egzorcizam* i *zaklinjanje*, a narodni su nazivi *bajalica* i *bajavica*. Neki filolozi i leksikolozi su s pravom ustvrdili da je basma čarobni tekst koji se izgovara pri bajanju (čaranju, vraćanju). (Čubelić 2000.: 58) Ostvaruju se stihovima i prozom. U njima se prepleću mitski i vjerski elementi. Hrvati su ih kristijanizirali te ih nazivali molitvama. Mihovil Pavlinović u svome rukopisu (1616 pjesama) koji je 1876. godine predao Matici hrvatskoj u *Pobožne pjesme* uvrstio i pjesmu *Molitva proti zloj godini*. (Vidi: Pavlinović, 2007.: 73) Rudolf Strohhal, primjerice, u ZNŽO JS navodi bajalicu protiv poganice i naziva je molitvom. (Strohhal, 1924.: 379-380) Nositelji tih narodnih usmeno-retoričkih tvorevina rijetke su, odabrane i poštovane osobe, a narod ih naziva *mole*, *moliboge*, *bogomolje*, *bogomoljke*. *Mola* se na početku obreda prekriži i moli Vjerovanje, a na koncu obreda se prekriži. Način recitiranja/šaputanja basmi protiv bolesti, biblijske je provenijencije. Onaj tko baja sagne se prema bolesniku i tiho šapuće. Isus je izgonio demone i nečiste duhove. U prvom stupnju inicijacije slavitelj dahne u bolesnika i moli: "Dahom usta svojih odagnaj, Gospodine, zle duhove: zapovjedi im da odstupe, jer se približilo kraljevstvo tvoje". (Glazier, Helwing 2005.: 286)

Najveći je broj molitvi zabilježen protiv uroka. Vjerovanja u opasnost zlih očiju bilo je rašireno u jugoistočnoj Europi, zemljama oko Sredozemnoga mora i, osobito na Bliskom istoku. Vjerovalo se da su djeca, janjad, telad i drugi mladi organizmi, ali i odrasli, te stoka, voćnjaci i druga imovina, neotporni na urokljivost koja nastaje pogledom urokljivih očiju te čuđenjem i hvaljenjem. Muslimani u Bosni vjeruju da je ona žena urokljiva ako ima oči ako su joj šarene – zelene i plave boje. Narod je vjerovao da od urokljivih očiju mogu stradati domovi i štale – od požara, groma ili kakve druge nepogode. (Palavestra 1982.:112) Po narodnom praznovjerju, od opake more nastajale su najopakije vještice, te su imale zle oči kojima su mogle "prostrijeliti čeljade, konja, vola i t. d.: kuda očima ošine, onuda ga poduzme vučac (pomodri)". (Ardalić 1928.: 380-381)

U makarskom kraju uroci se nazivaju i *naude*. Žene s urokljivim okom nazivane su: *čara*, *stringa* ili *vištica*, a muškarci *vištac* i mogli su, naime, svojim pogledom poremetiti nečije zdravlje, osobito dječje, privremeno ili trajno. Vjerovalo se da *naudu* noću može nametnuti neka nepoznata demonska sila i nije se smje-

zaište: "Hoću da mi odmah dadeš na pladnju glavu Ivana Krstitelja!" (26) Ožalosti se kralj, ali zbog zakletve i sustolnika na htjede je odbiti. (27) Kralj odmah posla krvnika i naredi da donese glavu Ivanovu. On ode, odrubi mu glavu u tamnici, (28) donese je na pladnju i dade je djevojci, a djevojka mater. (29) Kad za to dočue Ivanovi učenici, dođu, uzmu njegovo tijelo i polože ga u grob.

lo dječju odjeću noću ostavljati izvan kuće. Ako bi odjeću uhvatio mrak vani nije ju se unosilo dok je sunce ne obasja. Također se vjerovalo da i došljak u kuću noću unosi mrak, te mu se branilo da ode djetetu, osim ako nije ušao s upaljenom lulom, ili ako ga svjetlost vatre nije obasjala.

Vjerovalo se da će se otkriti je li dijete urečeno ako njegova majka “uzme žeravku i baci je u vodu. Ako žeravka potone, dijete je urečeno i žena onda moli protiv uroka.” (Bonifačić Rožin 1963.: 348) Međutim, Čubelić navodi da bi potonula žeravka značila da je bolest za liječnika, a plutajuća da se radi o uroku. U tom bi se slučaju najprije *očitao Očenaš* te bi se bolesnik umivao vodom u kojoj je ubačena žeravka plutala. Umivalo bi se najprije niz lice te niz ruke. Životinje je uvijek niz tijelo umivao onaj tko se bavio time. (Čubelić 1970.: 32-33.) Do naših se dana sačuvao običaj da se čuđenje i hvaljenje maloga dijeta poprate riječima: *Ne ureklo se; Ne budi mu uroka; Dobra mu (joj) srića! Bog mu bio u pomoći! Ne bilo mu naude!* i sl. U basmama urok sjedi na pragu, a urečica pod pragom. Urok odlazi preko devet voda i devet gora, a u njega su tri oka: prvo je vođeno, drugo vjetreno, a treće cakleno. Cakleno je oko puklo i razbilo vjetreno. U nekim basmama urok ima dva oka: vođeno i ognjeno. Ako bi *urečeni* rekao *da mu je crven mokreš*, bajalica bi rekla da su to ognjeni uroci i da ga je ureklo ognjeno oko. Uzela bi u tanjur vode kojom bi s dva prsta *trala* oči urečenom izgovarajući basmu. Po svršetku obreda bajalica bi prolila vodu u zavratak “i bolesnome odma odlane”. (Kekez 1996.: 282, 291, 294) (Vidi.: Dragić, 2011: 75-98.)

U šibenskom zaleđu molilo se protiv uroka:

*Šetala sveta Ana,
Gospina majka,
pokraj mora dubokoga,
pokraj mora širokoga.
Sretaše je prokleti urok i uročice.
Pitala sveta Ana,
Gospina majka:
“Kud vi idete, prokleti urok i uročice?”
Oni kažu:
“Idemo raka¹⁵ Ivana,
njegove kosti,
njegovu moć,
njegovu snagu,
njegovu čvrstoću,
njegovu lipotu,
njegovo znanje!”
A reče im sveta Ana,
Gospina majka:
“Raširite se po svijetu,*

¹⁵ Rakati = ništiti.

*k'o pčela po cvijetu,
k'o pjena po moru,
k'o list po gori.
A boce¹⁶ stani po miru,
kao Isus na svetu slavnu viru.
Ja te krstim (ona ozdravlja Ivana)
soli i vodom
i milosti Božjom.
U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.
Amen.*

Tu molitvu moliteljica kaže deset puta, a potom slijedi:

*Iza kuće na lozovoj posteljici,
na kamenon uzglavnici,
Isus Boguje,
Isus boluje,
Isus kraljuje.
Amen.¹⁷*

Na kraju se bolesnik s svetom vodom maže.

U Unešiću bi se protiv uroka najprije tri puta prekrižilo i molilo:

*Oj misusovo, u ime Isusovo,
sveta Ana, Gospina majka:
"Pokaži mi svu istinu bolesti
i zdravlja i života." (za koga moliš)*

To se izmoli tri puta i nastavi:

*Šetala se sveta Ana,
Gospina majka,
priko polja ravna.
Srila urok i rokicu:
Di ideš priko,
urok i rokice,
u vištati di je lipo,
di je drago.
Raziđoše se urok
i rokica po svitu;
ka pčele, po cvatu,
ka magla, po planinama,*

¹⁶ Boce = bolest.

¹⁷ Antonio Plazonja zapisao je 6. svibnja 2011. godine. Kazala mu je Marija Komar rođena je 6. travnja 1953. u selu Koparno, a udana je u selo Unešić. Udova je Ante Komara, a djevojačko prezime joj je Višić. Godinama je živjela i radila sa svojim mužem u Njemačkoj gdje je stekla kruh svojoj djeci. Živi u Splitu.

*ka momci, po rudinom.
Dva urliču, tri odriču
Otac i Sin i Duh Sveti
u pomoć bija
Amen.*

Tako se moli dvadeset puta i na kraju se izmoli Vjerovanje.¹⁸

7. Prenje

Prenje je usmeno-književni žanr moralno-didaktičkoga dijaloškoga (pretežitom) vjerskoga karaktera, a poznavale su ga najstarije civilizacije: sumerska, babilonsko-asirska (akadska) i staroegipatska. U usmenoj su komunikaciji prenja bila i u antičkoj grčkoj i rimskoj književnosti, staroj hebrejskoj, te u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj svjetskoj književnosti.

Neki su autori pisane književnosti pisali/zapisivali prenja. Prenje *Kako se tuži duša svrhu tila* nalazi se u *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (oko 1530. godine.). Ta je dvodijelna pjesma komponirana osmercima, a u njoj duša prekora tijelo da će brzo iz njega ići te mora ispovjediti grijehe jer je uživalo u strastima, a na dušu nije mislilo. Duša je tijelo upozoravala da smrt nema milosti.

U *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* je i pjesma *Tužen`je zločestoga tila ko premijuje (s) sega svita* u kojoj tijelo govori da će prebivati u zemlji do *Sudnjega dana* jer ga je smrt zatekla, a sva *lipost* odbjeglja. Tijelo nastavlja tuženje i obraća se družbi miloj i upozorava ih da će i oni umrijeti.

Prenje đavla s Isusom (Kako se je prel đaval s gospodinom Isuhristom) razgovor je između Isusa i đavola. U tome prenju đavao nije mogao slušati Isusove riječi te je sa svojom vojskom navalio na Isusa koji je zapovjedio da se oblak spusti na zemlju, zahvati đavola i objesi ga za noge.

Najveći broj hrvatskih prenja biblijske je provenijencije. U prenjima razgovaraju: duša s tijelom; čovjek sa smrću; duša sa svecima, Blaženom Djevicom Marijom, Isusom; Gospa s križem i dr.

U Škarićima u Mirlović zagori u pamćenju je ostalo prenje u kojem se govori o *nediljici svetici* u kojoj braća Boga hvale. Međutim grješnik ne *tijaše* slušati svetu misu, a kad se sveta misa reče *jadan grišnik mrtav kleče* iz tijela mu duša izađe i pod nebesima zavapi Stvoritelju:

*Nediljica svetica,
subota joj sestrice.
Svaki danak braća rade,
u nedilju Boga hvale.*

¹⁸ Kristina Babić zapisala je 2008. godine u Nevestu, općina Unešić. Kazala joj je Ana Mrčela rod. 1945. g. djev. Dželalija.

*Jer nedilja blagdan biše,
Svetu misu svak slušaše.
Tužan grišnik ne tijaše,
on se ohol otimaše.*

*Kad se sveta misa reče,
jadan grišnik mrtav kleče.
Iznenada smrt ga snađe,
iz tila mu duh izađe.*

*Duša ode pod nebesa
i zavapi iza glasa:
"Stvoritelju od nebesa,
pruži svoju svetu ruku,
skini s mene ovu muku!"*

*A duh sveti odgovara:
"Dušo grišna, ma ti nisi spravna,
za te rajska vrata nisu stalna.
Ti si paka zadobila
i u ognju izgorila
je tvoja ola¹⁹ glava,
što je uvijek uzgor stala.
Di su tvoje oči bistre,
što po svitu uvijek vitre?
Di su tvoje ruke bile
trgovinu trgovale
i tuđe su privaćale,
ali nisu povraćale!"
Otrže se tanka dlaka,
pade duša u dno pakla.
Za u vike vika. Amen.²⁰*

8. Molitva prije spavanja

Velik je broj molitvi koje se mole prije spavanja sačuvan do naših dana. U Parčiću se moli:

*Amo spati Boga zvati,
Bog će nama dobro dati,
Božji pivci zapivaše,
Božja zvona zazvoniše,*

¹⁹ Ola – ohola.

²⁰ Mirela Jurić zapisala je 2012. godine. Kazala joj je Kazivačica Cvita Bulat (djev. Škaro), rođena 1949. u Škarićima, Mirlović zagora.

*ude stvari pobigoše,
u more se potopiše.*²¹

Zaključak

Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine nematerijalna kultura je ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.

Neke od desetak navedenih molitvi imaju antologijsku vrijednost. Izvorno navedene molitve sadrže iznimno jezično blago.

Od desetak kazivačica spomenutih u radu, najstarija je rođena 1928., a najmlađa je rođena 1949. godine. I to nas upozorava na nužnost očuvanja vjerske usmene lirike kao i općenito nematerijalne kulturne baštine kojoj prijeti zaborav.

Sve je manje onih koji pamte stare primjere tradicijske kulture. Stoga je od iznimne važnosti izvorno na terenu snimiti primjere nematerijalne kulturne baštine, te ih tako sačuvati za buduća pokoljenja. To je civilizacijski čin prema davno upokojenim predcima.

Literatura

1. Alaupović-Gjeldum, Dinka (2007.): Običaji i vjerovanja, u: *Dalmatinska zagora, nepoznata zemlja*, ur. Vesna Kusin. Zagreb: Ministarstvo kulture RH.
2. Ardalić, Vladimir (1928.): Mora (Bukovica u Dalmaciji), u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 380-381.
3. Badurina, Anđelko /ur./ (1990.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva; Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
4. Bersa, Vladoje (1944.): Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije). Zagreb: HAZU.
5. Biblija, Stari i Novi zavjet, (1980.): Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
6. Bonifačić Rožin, Nikola (1963.): *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, PSHK, knj. 27. Zagreb: Zora, Matica hrvatska,
7. Carić, Antun Ilija (1897.): Rudica, kćer Poganice. Sarajevo: *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Knjiga II, Godina VIII: 330-332.
8. Čubelić, Tvrtko (1970.): *Usmena narodna retorika i teatrologija*. Zagreb.
9. Dragić, Marko (2013.): Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata, *Nova prisutnost* 11 (2): 165-182.

²¹ Kazala je 2012. spomenuta Mara Pendelj.

10. Dragić, Marko (2011.): *Basme u hrvatskoj usmenoj retorici i izvedbi*. u *Balkański folklor jako kod interkulturowy*, tom 1, ur. Joanny Rękas. Poznań, Wydawnictwo University Adam Mickiewicz, str. 75-98.
11. Ivanišević, Frano (1987.): *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa. Split: Književni krug Split.
12. Kekez, Josip (1996.): *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: MH, SHK.
13. Palavestra, Vlajko (1982.): *Drežnica u Hercegovini (Zabilješke o prošlosti i narodnoj kulturi)*, u: *Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko nasljeđe*, br. 2, Mostar, 91-114.
14. Pavlinović, Mihovil (2007.): *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga prva, priredio Stipe Botica. Split: Književni krug.
15. Strohal, Rudolf (1924.): *Poganica (Sali u Dalmaciji)*. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Urednik dr. B. Boranić, knjiga XXV, str. 379-381.
16. Suton, Jerko (1968.): *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)
17. *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split 2005.
18. Škrobonja, Ante (2004.): *Sveti od zdravlja. Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Marko Dragić

UDC:243(497.5 Šibenik)
821.163.42 : 39(497.5 Šibenik)
Original scientific paper

ANTIQUE PRAYERS IN ŠIBENIK'S HINTERLAND

Abstract: *As far as it is known Croatian religious lyrical poem Narodil nam se kralj nebeski dates back to the 13th century. It has been preserved up to our time through oral communication, as well as Christmas carols like Bog se rodi u Vitlioni (14th century) and Va se vrime godišća (15th century). However, Croatian oral religious poetry has been insufficiently researched. Therefore, this paper presents fifteen antique prayers which have originally been recorded in Šibenik's hinterland from year 2006 to year 2013. Among those prayers there are some which are prayed on Maundy Thursday; Good Friday; prayer to the Holly Spirit; prayer before sleep. Saint Roch's cult is especially widespread in Šibenik's hinterland and so this paper contains the record of his life and the prayer which is addressed to him by the believers. Majority of the prayers found in the paper are aimed against bad weather and they very often mention irudica, which, according to popular belief, leads the stormy weather. Deep religiousness of the people living in Šibenik's hinterland is also witnessed by conversation between a sinner's soul and the Holly Spirit. The prayers in the paper are interpreted in biblical, ethnological and anthropological context. Some of those prayers have an anthological value. Originally listed prayers contain exceptional linguistic treasure. Of the ten tellers present in this paper, the oldest was born in year 1928 and the youngest in 1949. This also warns us of the necessity to preserve the oral religious poetry, as well as intangible cultural heritage in general, which is in danger of oblivion.*

Keywords: *the Bible, prayers, Šibenik's hinterland, oral religious poetry*